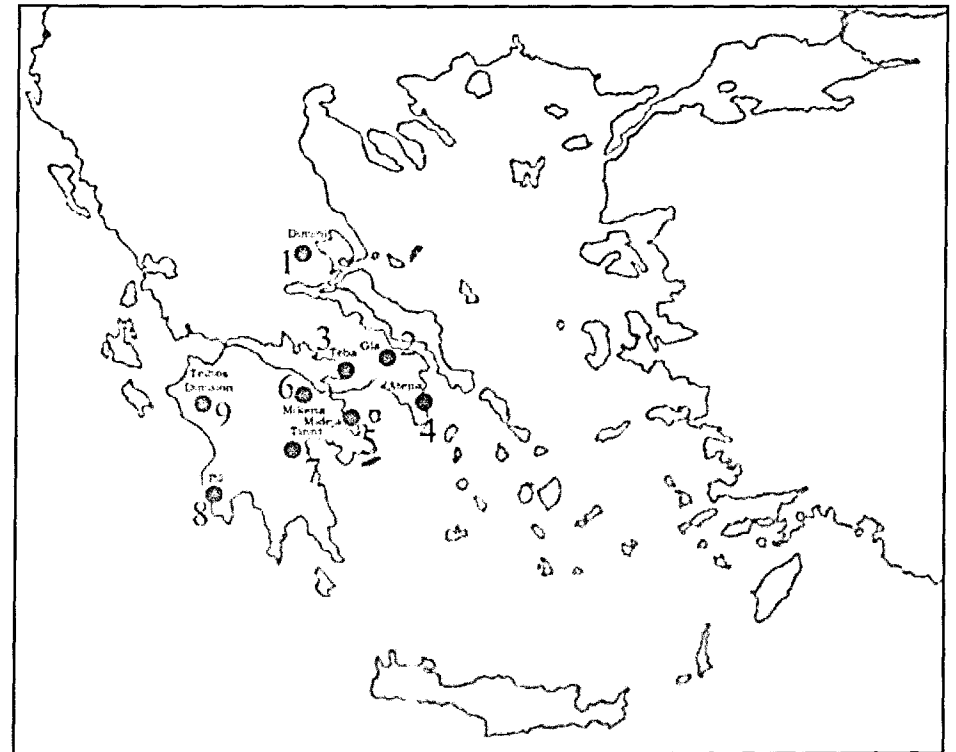

Helena Tomas Otkriće Tirinta

„Koji iz Argosa bjehu, iz Tirinsa s mnogim zidovima...
Njima vojvode bjehu Diomed, grlati bojni...“
(Ilijada II, 559, 563, prijevod T. Maretić)

Slika 1: Karta najvažnijih mikenskih gradova na grčkome kopnu (izradio M. Burić, 2008).

1 - Dimini; 2 - Gla; 3 - Teba; 4 - Atena; 5 - Mideja; 6 - Mikena; 7 - Tirint;
8 - Pil; 9 - Teihos Dimaion

Seriju članaka o otkrićima homerskih gradova nastavljamo s Tirintom, drugom najslavnijom mikenskom citadelom. U prošlosti smo članku (Tomas 2009) dali kratak pregled mikenske civilizacije. Ponovimo da se radi o kasnobrončanodobnoj civilizaciji (oko 1600–1200. g. pr. Kr.) koja je izvorno bila smještena na Atici, Peleponesu i u Beotiji, no s vremenom se proširila na cijelu srednju i južnu Egeidu. Oko 1450. g. pr. Kr. Mikenjani su pod svoju vlast stavili otok Kretu i na taj način priveli kraju dotad dominantnu egejsku civilizaciju – minojsku. S propašću mikenske civilizacije oko 1200. g. pr. Kr. gasi se i mikensko pismo, linear B, na koje ćemo se osvrnuti i u ovome prilogu. To je najstarije grčko pismo, dešifrirano 1952. g.¹

Tirint se nalazi u peloponeskoj pokrajini Argolidi, u zaleđu grada Nauplijona (sl. 1). Argolida je poznata po najvećoj koncentraciji mikenskih citadela, i čini se da je u hijerarhiji važnosti tih citadela Tirint stajao odmah nakon Mikene. O tome nam svjedoče ne samo impozantni ostaci njegovih bedema, već i izgled palače unutar bedema te mnoštvo luksuznoga materijala pronađenog u ruševinama grada. Tirint je od Mikene udaljen svega dvadesetak kilometara, ali nije ni na koji način bio pod njenom dominacijom, rekli smo već u prošlosti prilogu (Tomas 2009: 23) da su mikenske citadele bile autonomne jedinice i funkcionirale su na način sličan kasnijim grčkim polisima. Od svih citadela Tirint nam je značajan po tome što ima najranije kiklopske zidine o kojima će se u ovome članku višestruko govoriti. Danas se citadela nalazi oko kilometar i pol od mora, no u brončano je doba bila bliže obali (Papademetriou 2001: sl. 1).

Mitološka i povijesna pozadina Tirinta

Etimologija imena Tirint potpuno je nejasna i već je Heinrich Schliemann primijetio da je toponim vjerojatno izveden iz neke negrčke riječi (1886: 15–16, tu se može naći i ranija bibliografija na tu temu). Ako je slijediti Pauzaniju (II, 25), grad nosi ime po Argovome sinu Tirintu (vidi fusnotu 2).

Najslavniji vladar grada bio je Abantov sin Pret. On je izvorno s bratom Akrizijem vladao Argom (Pindar, *Nem.* X, 41–42), no svađe su bile uzastopne, navodno su započele još u utrobi njihove majke Aglaje, a posebno se pooštrile

¹ Opća literatura na temu mikenske civilizacije i linear B pisma citirana je u Tomas 2009: 23, n. 1.

nakon što je Pret obljubio Akrizijevu kćer Danaju (koju je kasnije u obliku zlatne kiše obljubio Zeus i rodio im se Perzej). Braća su naposljetku vlast podijelila tako da je Akrizije ostao u Argu, a Pret je zavladao Tirintom, Midejom i Herajonom (Pauzanija II, 16; Graves 1992: 237). To je onaj Pret kojemu su Kiklopi, prema Pauzaniji (vidi fusnotu 2) sagradili zidine i koji je Belerofontu sudio za ubojstvo, prilikom čega se u ovoga junaka zaljubila Pretova supruga Anteja, kći likijskoga kralja Jobata (Homer, *Il.* VI, 155–165); Apolodor (*Bibl.* II, 3) pak navodi da je ime Pretove supruge bilo Stenobeja. Nakon što je Belerofont odbio njene ljubavne prijedloge, Anteja (ili Stenobeja) ga je pred mužem optužila da ju je pokušao zvesti. Na to je Pret Belerofonta poslao Jobatu koji ga je, s željom da zadovolji Pretov zahtjev da junak bude ubijen, suočio s Himerom, no iz sukoba s njom Perzej je izašao kao pobjednik (Graves 1992: 252–253). Navodno su po ovome Pretu jedna od sedam tebanskih vrata nazvana Pretovim (Eshil, *Sept.* 377, 395; Euripid, *Phoen.* 1109–1110), a poznat je i mit o njegovim kćerima koje je Dioniz učinio ludim, navodno kao kaznu što su ga uvrijedile (Graves 1992: 234–235), i čije je odaje Pauzanija (II, 25) vidio na potezu od Tirinta prema moru (ne zna se točno na što on misli pod tim odajama).

Preta je u Tirintu naslijedio Megapent. Rekli smo već u prilogu o Mikeni (Tomas 2009: 24) da je Perzej slučajno, tj. ne znajući za davno delfijsko proroštvo, skrivio smrt spomenutog Akrizija, vladara Arga i djeda po majci (Graves 1992: 237–241). Nakon toga Perzej se od sramote nije mogao vratiti u rodni Arg da bi zatražio nasljedstvo i krunu, već je otišao Pretovu sinu Megapentu i ponudio mu Arg u zamjenu za njegov grad. Tako je i učinjeno, Perzej je zavladao Tirintom i odatle osnovao Mikenu, zaduživši Kiklope da sagrade zidine i tu i u Mideji (Pauzanija II, 16; Graves 1992: 242). Ovaj se mit podudara sa stvarnom poviješću ovih gradova u tome što je Tirint uistinu starija citadela i od one mikenske i od midejske (vidi niže).

Perzejev sin Elektrion zavladao je Midejom. Njegova kći Alkmene također je bila meta Zeusovih zavodničkih pothvata i rodio im se sin Heraklo (Pauzanija II, 25), koji je jedan dio svog života proveo u Tirintu (po jednoj verziji mita on se tu i rodio, po drugoj je rođen u Tebi), pa odatle nosi nadimak Tirinčanin ili tirintski heroj (Ovidije, *Met.* VII, 410; Vergilije, *Aen.* VII, 662), ili se pak navodi kao vođa tirintske vojske (Pindar, *Ol.* X, 31–34).

Prema Homeru je Diomed u pohod na Troju poveo vojnike Tirinta te Arga, Trezena, Azine, Epidaura i dugih obližnjih gradova koji su sveukupno dali 80 brodova (*Il. II*, 559–568). Nedugo nakon završetka trojanskoga rata mikenska civilizacija propada, nakon čega unutar još uvijek postojećih tirinskih bedema nalazimo skromnije naselje. Palača je svedena na ruševine, samo je jedan njen manji dio ponovno nastanjen (Maran 2006: 124–126), a u geometrijsko doba preko megarona je sagrađen Herin hram (vidi niže). Tako nekadašnji sjaj ovoga grada s propašću mikenske civilizacije polako postaje dijelom sjećanja na legendarnu prošlost. Antički nam povijesni izvori kažu da je po povratku Heraklida Tirint zajedno s Mikenom, Midejom i drugim gradovima pao pod dominaciju Arga. Herodot nam Tirint spominje u kontekstu bitke kod Plateje 479. g. pr. Kr. (*IX*, 28), kamo je ovaj grad zajedno s Mikenom poslao 400 vojnika. Ime grada Tirinta tako je upisano na brončanome postolju pobjedničkog zlatnog tronošca posvećenog pitijskome Apolonu u Delfima (Pauzanija V, 23), a koji danas krasi hipodrom u Istanbulu (što nam spominje i Schliemann 1886: 35). Nedugo nakon te pobjede nad Perzijancima Tirint su, kao i Mikenu, 468. g. pr. Kr. uništili Argivci iz zavisti (Pauzanija V, 23; v. također fusnotu 2), nakon čega su Tirinćani, kako navodi Strabon (*VIII*, 373), izbjegli u Epidaur. Znamo da je Tirint bio nastanjen i u helenističko doba, sâm Schliemann spominje nalaze helenističke keramike oko citadele (1886: 47), dok je u rimsko doba napušten, što možemo zaključiti iz Pauzanijeva spomena (V, 23) da su i Tirint i Mikena za njegova života (2. st. p. Kr.) bili nenastanjeni. U bizantsko se doba na gornjoj citadeli nalazilo groblje s crkvicom. U mletačko se pak doba lokalitet spominje kao Napoli Vecchio (Papademetriou 2001: 8, 65).

Kao ni Mikena, tako ni Tirint nikada nije bio zameten naslagama zemlje i ostaci njegovih zidina uvijek su bili vidljivi na površini. Ti su se zidovi starim Grcima činili toliko masivni da su vjerovali da ih nisu mogli sagraditi ljudi, već divovski Kiklopi (za pregled kiklopske gradnje v. Tomas 2008). Tri su Pauzanijina

odlomka na tu temu vezana uz Tirint.² Kiklopske zidove Tirinta spominju i Apolodor (*Bibl. II*, 2) i Strabon (*VIII*, 6).

Plinije nam, prateći Teofrasta, zbog masivnih bastiona Tirinćane navodi kao izumitelje gradnje kula (*HN VII*, 56). U suprotnosti s tim je Teofrastov navod (*apud Athenaeum*, VI, 261) kako su Tirinćani bili veoma skloni smijehu i zbog toga nisu bili sposobni za bilo kakav ozbiljan rad. Delfijsko su proročište upitali za savjet kako savladati nagon za konstantnim smijanjem. Odgovor je bio da će se njihova nedaća riješiti ako bez smijeha uspiju Posejdonu žrtvovati bika i baciti ga u more. Za ovo žrtvovanje Tirinćani su se ozbiljno pripremili, čak sklonili i svu djecu bojeći se da se ona neće suzdržati od smijeha. Usprkos silnoj samokontroli pri samome kraju žrtvovanja Tirinćani su, na opasku jednoga djeteta koje se uspjelo provući do mjesta obreda, prasnuli u grohotan smijeh i tako se nisu uspjeli osloboditi svoje nevolje.

Plinije nam također donosi podatak (*HN VIII*, 84) da u Tirintu iz zemlje rastu male zmije čiji je ugriz bezopasan stanovnicima grada, a smrtno strancima. Elijan (*VH III*, 39) pak kaže da su Tirinćani imali običaj jesti divlje kruške.

² Pauzanija II, 16:

„Argivci su Mikenu srušili iz zavisti, jer su Mikenci u doba perzijske najezde poslali u Termopile osamdeset ljudi koji su sudjelovali u borbi zajedno s Lakedemonjanima, dok su Argivci mirovali. To povrijeđeno častoljublje je navelo Argivce da im propast donesu. Ipak uz neke dijelove zidina ostala su i gradska vrata. Dva isklesana lava stoje nad njima. Kažu da je i to djelo Kiklopâ koji su Pretu sagradili i zidove u Tirintu.“ (prijevod U. Pasini)

Pauzanija II, 25:

„Kad se ide odatle i okrene desno, vide se ruševine Tirinta. Argivci su i Tirinćane istjerali jer su ih željeli uvrstiti u svoje građane i povećati Arg. Kažu da je heroj Tirint, po kojem je grad dobio ime, sin Argov a unuk Zeusov. Zidine koje su se jedine sačuvale među ruševinama djelo su Kiklopâ. Izgrađene su od grubih kamenova tolike veličine da se ni najmanji od njih nisu mogli pokrenuti zapregom mazgi. U staro doba je složeno malo kamenje da bi čvrsto povezalo velike stijene.“ (prijevod U. Pasini)

Pauzanija VII, 25:

„Nakon Helike okrenut ćeš se desno od mora i doći u grad Kerineju...Ovamo su se doselili i Mikenjani iz Argolide u povodu neke njihove nevolje. Argivci naime nisu mogli silom osvojiti mikensku tvrđavu, jer je kao i Tirint imala zidove što su ih gradili takozvani Kiklopi. Ipak natjerani nuždom Mikenjani su napustili grad zbog pomanjkanja hrane.“ (prijevod U. Pasini)

Arheološka istraživanja u Tirintu

Najraniji putopisni osvrti na Tirint nalaze se u Pazuhanjinu *Vodiču po Heladi*, a vidjeli smo već u ovome članku da su nam njegovi opisi citadele veoma dragocjen izvor podataka (više o Pazuhanji kao važnome povijesnom izvoru u Hutton 2005). Kao što je to bio slučaj s Mikenom, tijekom 19. st. Tirint su pohodili brojni avanturisti i putujući umjetnici (pregled u Fitton 1995; Polychronopoulou 1999: 52–62). Svi su redom, baš kao i Pazuhanja, bili zadivljeni njegovim zidinama i ovjekovječili ih crtežima i akvarelima (npr. Cockerell 1903). W. Leake nam je te zidine opisao u detalje (1830, vol. II: 350–356). W. Mure doslovno kaže (1842, vol. II: 173): „This colossal fortress is certainly the greatest curiosity of the kind in existence.“ Na sličan način opisuje ih i W. Gell (1810: 54): „Tiryns is the best specimen of the military architecture of the heroic age now existing.“ E. Dodwell nije bio impresioniran veličinom citadele, ali zidinama ipak je, pa kaže (1819: 250; isti citat u Dodwell 1834: 2): „So small a fortress appears unworthy of the Tirynthian hero [misli se na Herakla]; but though the space it occupies is so inconsiderable, it exhibits dimensions that may not improperly be denominated Herculean.“ Tirintske zidine Clarke (1814: 647–648, 654–656) uspoređuje s onima u Memfisu i zaključuje (doduše pogrešno) da su graditelji morali biti Egipćani ili pak Kelti.

Slika 2: Kiklopske zidine Tirinta (Dodwell 1834: sl. 4).

Prve probne sonde u Tirintu postavio je 1831. g. Friedrich Thiersch na sjeverozapadnome dijelu citadele. Ovo je „iskopavanje“ trajalo svega jedan dan, od značajnijih otkrića spominju se tri baze stupova i kamena okna za vrata (Iakovidis 1983: 3; Polychronopoulou 1999: 119; Papademetriou 2001: 9).

Heinrich Schliemann citadelu je prvi put posjetio 1868. g. Bio je impresioniran ‘kiklopskim zidovima’, pogotovo ‘kiklopskom galerijom’ (Schliemann 1869: 113–116; Traill 1996: 51; Mühlenbruch 2008: 26). God. 1876, neposredno prije početka iskopavanja u Mikeni, Schliemann je proveo prva iskopavanja u Tirintu u trajanju od svega tjedan dana (Schliemann 1886: 1; Polychronopoulou 1999: 120; Mühlenbruch 2008: 34). Opsežnija iskopavanja u trajanju od dva i pol mjeseca (i sa čak sedamdesetak radnika) vodio je 1884. g, a onda u istome trajanju i 1885. g. (Schuchhardt 1891: 93–133).³ Kako je Schliemann uvijek bio sretne ruke, rezultat ovih dviju sezona istraživanja bilo je otkriće palače na gornjem platou citadele, koju je detaljno publicirao već iduće godine (Schliemann 1886).⁴ Tijekom ovih istraživanja desna mu je ruka, kao i u Troji, bio arhitekt W. Dörpfeld (Kilian 1990; Fitton 1995: 101; Polychronopoulou 1999: 138), pa je tako on sastavio poglavlja o arhitekturi u Schliemannovoj monografiji o Tirintu (1886: 177–344).

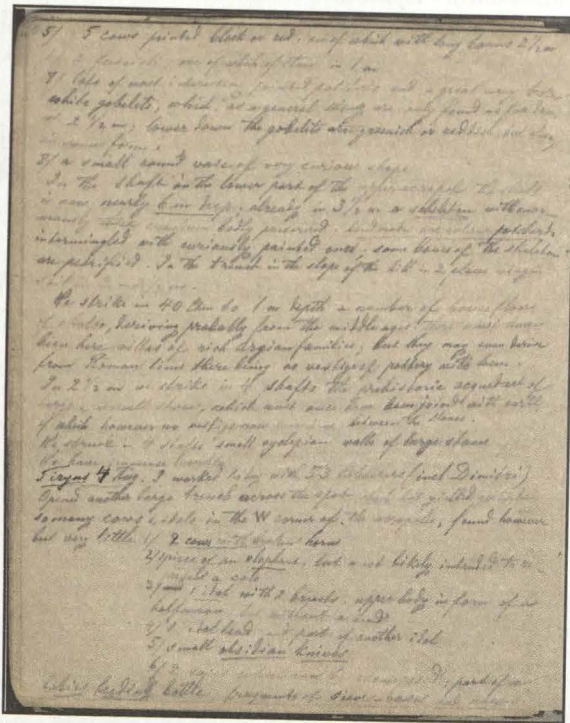
Početak 20. st. (1905–1914. i 1926–1929.) iskopavanja Tirinta vodili su Wilhelm Dörpfeld i Georg Karo u ime Njemačkoga arheološkog instituta u Ateni (Papademetriou 2001: 10). Jedan od tadašnjih istraživača bio je i arhitekt Kurt Müller koji je ustanovio da su bedemi Tirinta sagrađeni u tri faze te da je donji dio citadele dograđen tek u trećoj fazi (Kilian 1990: 124). Tih se godina

³ Schliemannovi dnevnik od 1877–1889. godine su nažalost izgubljeni (Traill 1996: 240). Kako je to razdoblje koje se podudara s njegovim opsežnijim istraživanjima u Tirintu, jedine njegove sačuvane bilješke vezane za iskopavanje ovoga lokaliteta su one iz 1876. g. (sl. 4). Zahvaljujem Knjižnici Gennadius Američke škole za klasične studije u Ateni na ustupljenoj snimci relevantne stranice Schliemannova dnevnika (za razdoblje od 1874–1876. god.) i dopuštenju da je reproduciram u ovome članku.

⁴ Mnogi su tad tvrdili da su ostaci palače iz bizantskoga doba, mada je sâm Schliemann bio uvjeren da su mnogo raniji, on je zapravo mislio da su tirintske zidine sagrađili fenički doseljenici (Traill 1996: 2, 246, 254–255).

Slika 3: Fotografija iz doba Schliemannovih istraživanja, Schliemann sjedi u sredini skupine pri dnu slike (Arhiv Njemačkog arheološkog instituta u Ateni, preuzeto iz Kilian 1990: 128).

Slika 4: Stranica Schliemannova dnevnika s popisom nalaza u Tirintu 4. svibnja 1876. g. (dnevnik H. Schliemanna, Knjižnica Gennadius, Atena).

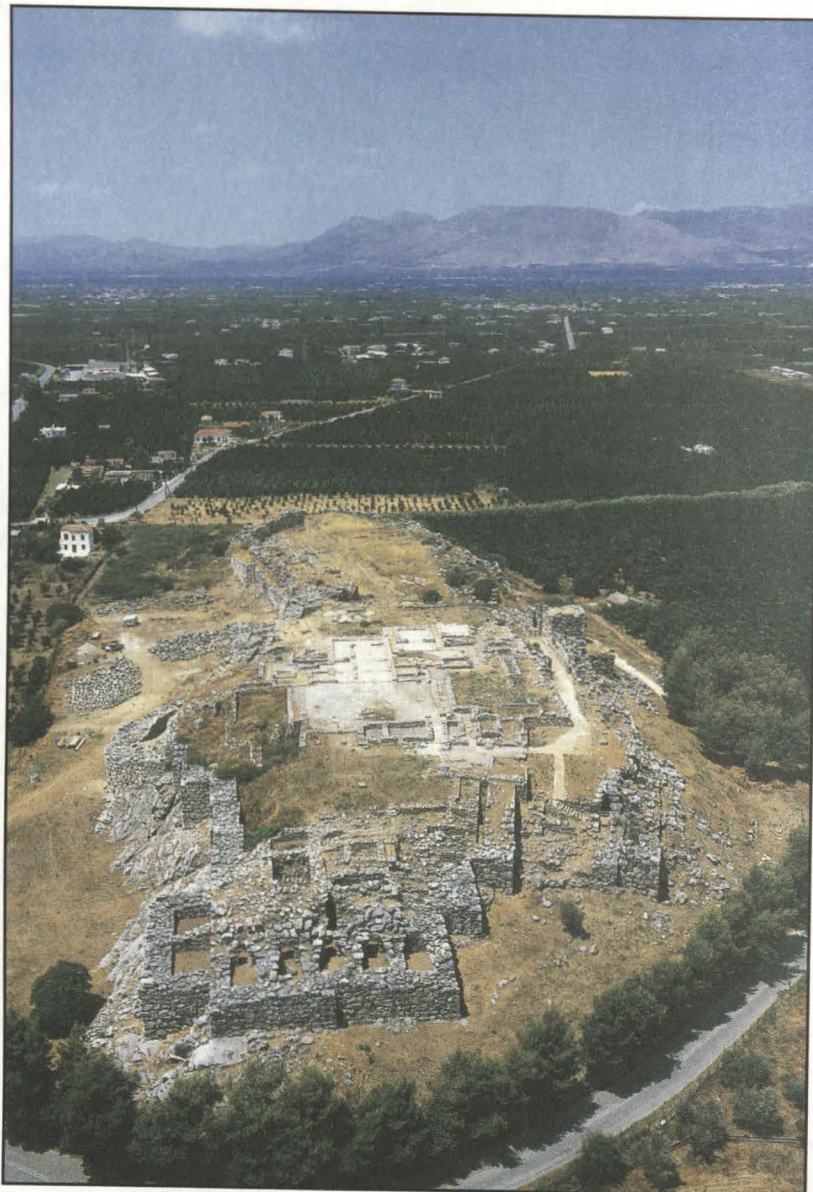
kopa i grad oko citadele, grobne komore na brdu Profitis Ilias te prvi od dva tirintska tolosa. Nakon Drugoga svjetskog rata iskopavanja preuzimaju Grci s Nikolaosom Verdellisom na čelu, a od 1967. g. pa do danas opet ih vodi Njemački arheološki institut u Ateni (Papademetriou 2001: 10–11).

Opis Tirinta

Bedemi citadele

Članak smo započeli Homerom koji Tirint opisuje nadimkom τειχιώεσσα (obzidan, zidom opasan). Kako ovim pridjevom ne opisuje niti jedan drugi grad, očito su utvrde Tirinta bile itekako slavne. Od svih mikenskih citadela Tirint je najraniji, drugim riječima, to je najranije mikensko utvrđeno naselje pa je moguće da je on služio kao prototip za gradnju bedema ostalih mikenskih naselja (Iakovidis 1983: 3). Kao i sve ostale kiklopske zidine, tako su se i tirintske sastojale od dva lica s ispunom od sitnijega kamena i zemlje. Lica zidova gradila su se od netesanih gromada kamena, a u prazan su se prostor između njih umetali manji kameni da bi održavali ravnotežu zida (vidi Tomas 2008: 67). Neki smatraju da upravo netesanoj prirodi tirinskoga kamena imamo zahvaliti što je bedem sačuvan u cijelosti jer bi tesani kamen tijekom stoljeća nakon propasti grada vjerojatno bio iskorišten za gradnju obližnjih naselja (Leake 1830, vol. II: 355; Schliemann 1886: 17). Schliemann navodi (1886: 18) da se kamenolom iz kojega se vadio tirintski kamen mogao nalaziti na potezu prema Nauplijonu, točnije na brdu Profitis Ilias.

Brežuljak na kojemu se smjestio Tirint visok je svega dvadesetak metara, pa je time netipičan u odnosu na ostale mikenske citadele koje su na višim i teško dostupnim brežuljcima. Tirintski je brežuljak netipičan i po tome što je uglavnom ravan. Dug je oko 300 metara, a širinom varira od 45–100 metara. Bedem opasava grad u potpunosti, što je opet neuobičajeno, jer je većina ostalih citadela s jedne strane prirodno branjena oštrom klisurom pa tu bedeme nije bilo potrebno graditi.

Slika 5: Citadela Tirint, pogled s juga (Papademetriou 2001: 4).

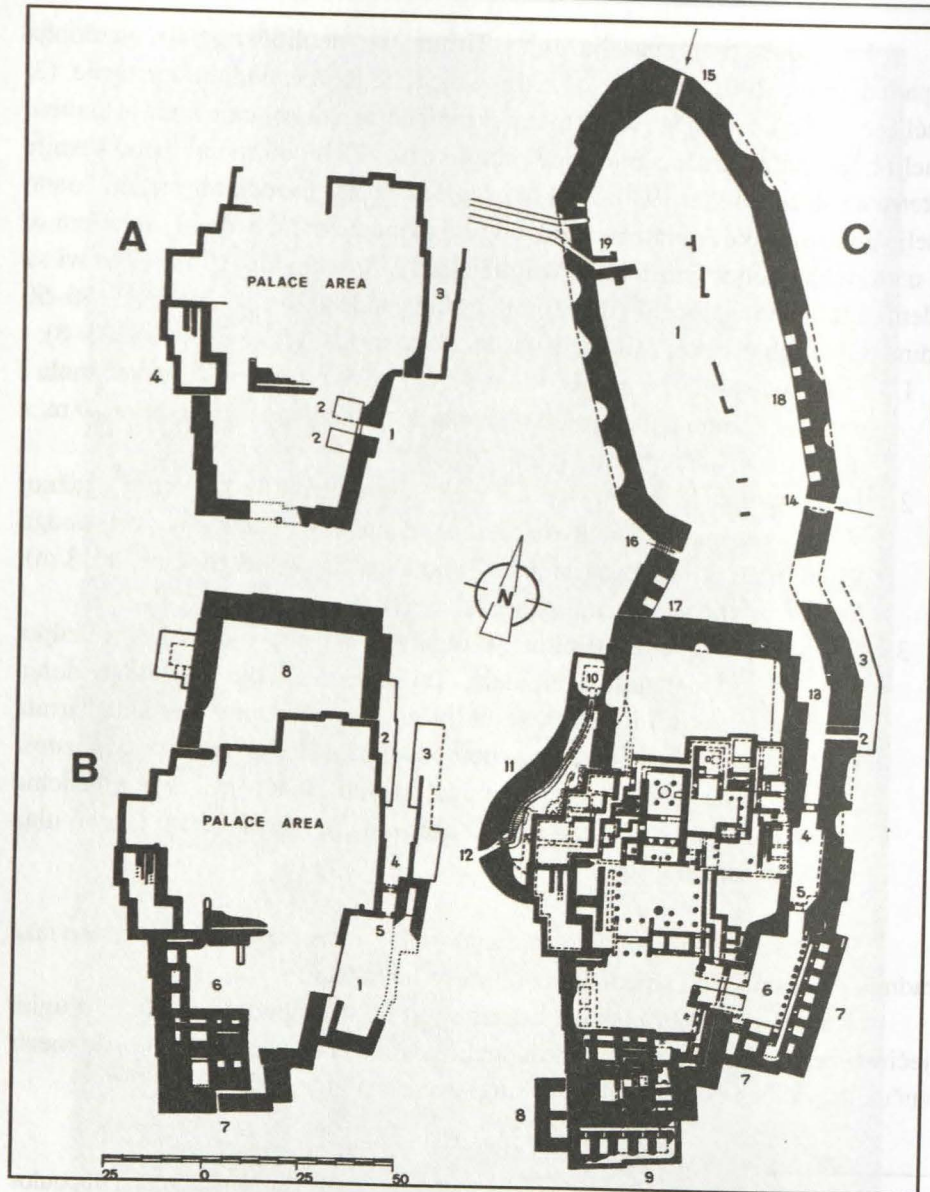
Prvi dokazi o naseljavanju Tirinta iz neolitičkog su razdoblja (Papademetriou 2001: 6, 15), a zatim slijedi ranobrončanodobno naselje (3. tisućljeće pr. Kr.), od kojega su sačuvani skromni ostaci nekolicine kuća te kameni temelji impozantne kružne građevine promjera oko 27 m, otkriveni ispod kasnije mikenske palače (Müller 1930: 77–118). Izgleda da je već srednjobrončanodobno naselje imalo nekakav obrambeni zid, no prvi monumentalni bedemi sagrađeni su tek u kasnobrončanom razdoblju (Voightländer 1973; Iakovidis 1983: 19). Ovi su bedemi, rekli smo, najstariji od svih mikenskih citadela, sagrađeni su oko 30–50 godina prije onih u samoj Mikeni, a građeni su u tri faze (Iakovidis 1983: 3–8):

1. faza: početak 14. st. pr. Kr. Citadela je u ovoj prvoj fazi relativno mala i obuhvaća samo područje kasnije palače, tj. površinu od oko 67×70 m, s ulazom na istočnoj strani (sl. 6: A).
2. faza: sredina 13. st. pr. Kr. Citadela je proširena na sjevernoj i južnoj strani i sad ima gotovo dvostruku površinu. Novi vanjski bedem mnogo je deblji od prijašnjega (na južnoj strani on doseže debljinu od čak 8 m). Ulaz je i dalje na istočnoj strani (sl. 6: B).
3. faza: kraj 13. st. Bedemima je obuhvaćen i elipsoidan dio brežuljka sjeverno od dotadašnje citadele. Taj elipsoidan dio nazivamo donja citadela (sl. 6: C) i njenim se uključanjem sveukupna površina Tirinta opet udvostručila u odnosu na prethodnu fazu. Opseg bedema sada iznosi 725 m, čime je zatvorena površina od oko 20.000 m². Širina bedema varira između 4,5 i 7 m, a najviši sačuvan dio iznosi 7,5 m. Glavni ulaz ostaje na istočnoj strani.

Tirint kakav nam je sačuvan danas (sl. 5) je onaj iz treće, tj. završne faze gradnje, pa se opis koji slijedi odnosi upravo na tu fazu.⁵

Karakteristika tirintske gradnje jest cik-cak gradnja. Bedem, drugim riječima, ne teče ravno, već je svakih nekoliko metara za oko pola metra do metar uvučen ili izvučen (sl. 5), čime se postigla veća stabilnost zdanja.

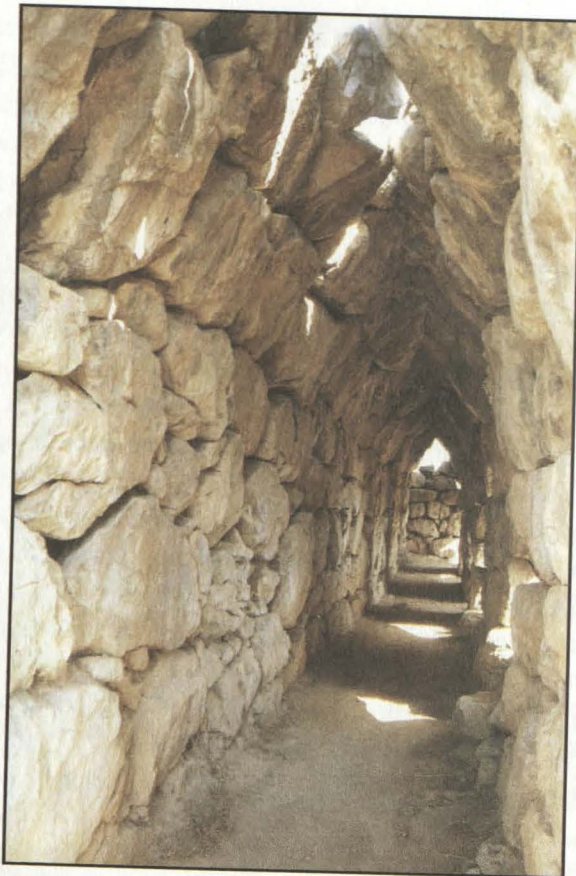
⁵ Opis citadele sastavljen je na temelju Montelius 1928: 233–253; Scoufopoulos 1971: 46–53; Iakovidis 1983: 3–20; 1985: 91–104; i Papademetriou 2001, koji donose sažetije verzije veoma detaljnoga opisa u Müller 1930.

Slika 6: Tri faze tirintskih bedema (Iakovidis 1983: 4).

Paralelno uz istočni dio bedema smješten je dvadesetak metara dugačak pristupni nasip koji vodi do glavnoga ulaza u citadelu (sl. 6: C 2–3). Po ulasku u citadelu skreće se desno ka donjoj citadeli, pristup kojoj ne brane nikakav dodatni zid ili vrata, a lijevo je uspon ka gornjoj citadeli, s bedemom s jedne, a s bastionom s druge strane (tako su branitelji s objiju strana mogli napadati neprijatelja koji bi se probio kroz glavni ulaz). U gornju se citadelu ulazi kroz dvoja monumentalna vrata (sl. 6: C 4, 5). Oboja su građena po principu Lavljih vrata u Mikeni, što znači da imaju masivne monolitne pragove i dovratnike, a u pragovima su vidljive rupe za nasad drvenih vrata. Prag vanjskih vrata dug je oko 4 m, i skoro 1,5 m širok. Kad se oduzme debljina dovratnikâ, širina samoga prolaza je oko 3 m. U dovratnicima su vidljive rupe za drvenu gredu kojom su se vrata iznutra mogla zakračunati. Unutrašnja vrata nešto su manja, naslijeđena iz 2. faze citadele, ali su se nastavila koristiti i dalje. Ni vanjska ni unutrašnja vrata nisu sačuvana u cijelosti, pretpostavljamo da su imala i monolitan nadvratnik, moguće i rasteretni trokut ukrašen nekakvim reljefnim prikazom poput onoga nad Lavljim vratima u Mikeni.

Prošavši kroz unutrašnja vrata našli smo se u omanjem dvorištu s kolonadom stupova na istočnoj strani (sl. 6: C 6); napomenimo da su mikenski stupovi bili drveni pa su nam od njih ostale sačuvane jedino kamene baze. U zaleđu tih stupova nalazi se najslavnija mikenska 'galerija' (sl. 6: C 7, sl. 7). Radi se o dugačkome uskom hodniku čiji strop ima oblik koso položenih gromada kamena i tako daje dojam trokutasta svoda. Iz ovoga se hodnika ulazilo u niz manjih prostorija, opet nadsvođenih po istome principu, koje su služile kao skladišta i imala su otvore (prozore) koji su gledali van citadele (Tomas 2008: 70). Sve su ove galerije ukomponirane u sâm bedem citadela. Jednu takvu galeriju imamo u Mikeni, dvije u Tirintu. Istočna galerija Tirinta ima hodnik dugačak oko 30 m i šest skladišnih prostorija, a ona na južnome dijelu citadele (sl. 6: C 9) ima hodnik od oko 22 m i pet skladišnih prostorija. Neki smatraju da su ove galerije najimpresivniji dio tirintske citadele (Tsountas & Irving Manatt 1897: 21).

Slika 7: Istočna galerija Tirinta (snimila H. Tomas, 2004).

Palača

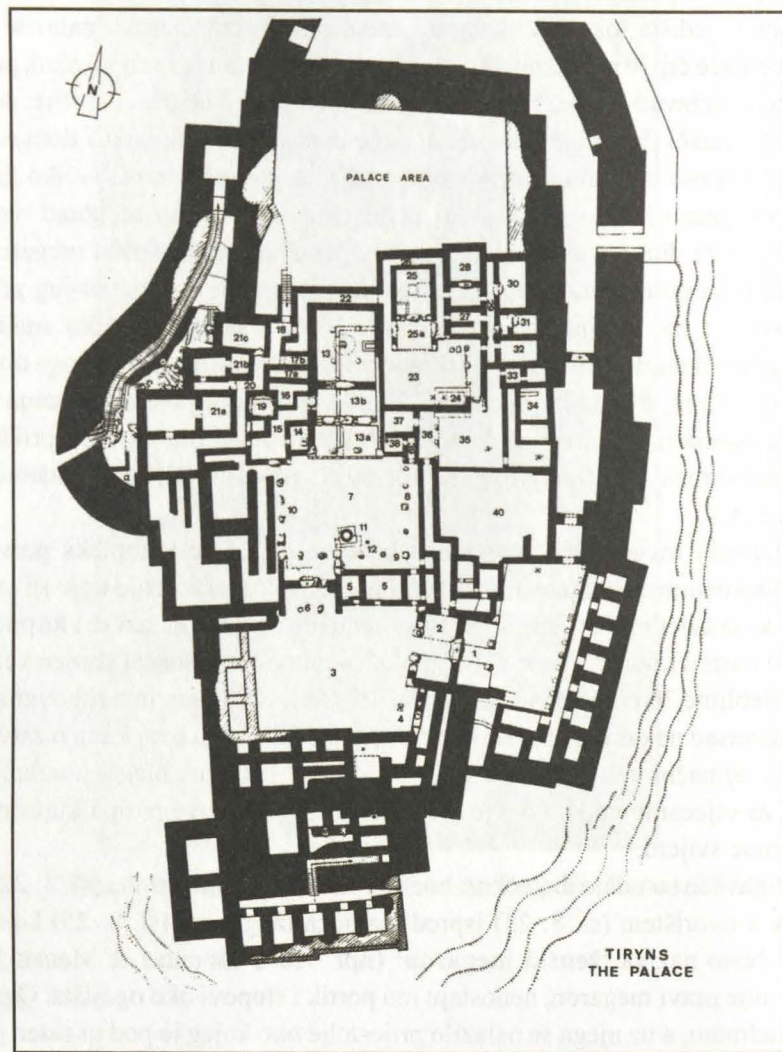
Nakon što smo za leđima ostavili prilazno dvorište i galeriju, na zapadnoj se strani nalazi ulaz u samu palaču s dva sukcesivna oveća dvorišta (sl. 8: 3, 7). Ono unutrašnje nalazi se pred samim megaronom i s tri je strane okruženo kolonadom stupova. U tome se dvorištu nalazi kružna građevina promjera 2 metra, moguće bunar ili jama za žrtvovanje (sl. 8: 11).

Već je u prilogu o Miken (Tomas 2009: 23) naglašeno da su mikenske citadele bile sjedišta lokalnih vladara. Unutar onih najznačajnijih nalazile su se luksuzne palače čiji je najvažniji dio bio **megaron** u kojem je kralj vijećao, primao izaslanike i održavao gozbe. Mikenski se megaron sastoji od tri prostorije: portika *in antis* (što znači da na njegovu ulazu stoje dva stupa), vestibula i domosa. Uz jedan zid domosa nalazilo se prijestolje kralja, a nasred domosa veliko kružno ognjište okruženo stupovima koji su podržavali strop pošto se iznad ognjišta nalazio otvor za dim i svjetlost. Sve ove komponente ima i tirintski megaron (sl. 8: 13), treba samo naglasiti da zid koji ga presijeca u smjeru sjever-jug pripada hramu Here iz geometrijskoga razdoblja koji je bio sagrađen preko srušenoga megarona (Frickenhaus 1912: sl. 1; Iakovidis 1983: 19). Mjere tirintskoga domosa su oko 10 × 12 m, a promjer ognjišta 3,30 m. Od prijestolja je ostao samo obris njegova postolja uz istočni zid domosa. Pod je domosa bio ukrašen prikazima cvijeća, hobotnica i delfina (Rodenwaldt 1912: pl. XIX, XXI; Papademetriou 2001: sl. 32).

Između megarona i zapadnoga bedema nalazi se kompleks prostorija ukrašen luksuznim freskama. To su vjerojatno bile spavaće odaje koje su svjetlo dobivale kroz svjetlarnike (npr. sl. 8: 16). Među tim sobama nalazi se i **kupaonica** (sl. 8: 19) nasred koje je u razini poda položen monolitan plosnat kamen veličine 3 × 4 m, debljine 70 cm i težine od oko čak 20 tona. Na njegovima rubovima vide se rupe za nasad nekakvih panela od drveta ili šiblja koji su ovaj kamen zatvarali, tvoreći na taj način veliku i luksuznu 'tuš-kadu'. U jednome njegovu uglu nalazi se kanal za otjecanje vode. Ovo je unikatan primjer ovakvoga tipa kupaonice u mikenskome svijetu.

Spavaće su odaje dugačkim hodnikom u zaleđu megarona (sl. 8: 22) bile povezane s dvorištem (sl. 8: 23) ispred manjega megarona (sl. 8: 25) koji se u literaturi često naziva '**ženski megaron**' (npr. već u Tsountas & Manatt 1897: 49). Ovo nije pravi megaron, nedostaju mu portik i stupovi oko ognjišta. Ognjište je sad kvadratno, a uz njega se nalazilo prijestolje oko kojeg je pod ukrašen poput onoga u glavnome megaronu. Sobe između maloga megarona i istočnoga bedema nejasne su namjene, Iakovidis smatra su možda bile radionice (1983: 15).

Ostaci stepeništa sugeriraju da je palača barem u nekim svojim dijelovima imala još jedan kat. Cijela je palača imala impresivan sistem kanalizacije i odvoda (Müller 1930: sl. 76–77).

Slika 8: Tlocrt palače u Tirintu

Zapadni bastion

Sporedni ulaz u palaču nalazi se na zapadnome dijelu bedema i branjen je bastionom dograđenim u 3. fazi gradnje bedema (sl. 6: C 11, 12, sl. 9). Ovaj ulaz pokazuje jednu obrambenu zanimljivost. Odmah od njega počinje pedesetak metara dugačko stepenište koje je vodilo direktno do palače. To je stepenište s objiju svojih strana praćeno debelim zidovima, visokima oko 7,5 metara, na koje su se mogli smjestiti mnogobrojni branitelji grada. Završetak stepeništa čini sedam metara široko i dvadesetak metara duboko okno (sl. 6: C 10); u mirnim je danima preko tog okna očito bio postavljen drveni most pa su se stanovnici mogli stepeništem nesmetano koristiti, a u slučaju opasnosti most se uklanjao. Sporedni je ulaz bio vrlo malen – jedva su dva čovjeka u istome trenutku mogla proći kroz njega. Ako bi neprijatelj uspio prodrijeti do toga ulaza, njegove male dimenzije onemogućavale su da velik broj ljudi odjednom nahrupi u grad. Branitelji postavljeni na bastionu i na zidovima uzduž stepeništa mogli su eliminirati napadače koji su jedan po jedan nadirali unutra. Ako su se napadači i uspjeli probiti do vrha stepeništa, ondje bi ih dočekalo ono okno s uklonjenim mostom koje je tako bilo nemoguće prijeći. Sporedni ulaz u Tirint savršen je primjer dobro razrađene strategije obrane grada, ali u usporedbi s ostalim mikenskim citadelama ostaje vrijedna iznimka (Iakovidis 1983: 8–10).

Donja citadela

Donja je citadela u grad uključena u trećoj fazi gradnje bedema. Dugačka je oko 130 m, široka oko 60 m. Glavni je ulaz bio na istočnoj strani bedema, a sporedni na zapadnoj (sl. 6: C 16). U sjeverozapadnome dijelu donje citadele nalaze se dvije podzemne cisterne (sl. 6: C 19). Postavljene su paralelno i duge su po 20 m. Mada se uglavnom nalaze izvan bedema, na unutrašnjoj su se njegovoj strani nalazili otvori koji su omogućivali snabdijevanje vodom.

Ostaci oltara i kulturnih predmeta sugeriraju da se u donjoj citadeli nalazilo kulturno središte grada, a imamo i dokaze o preradi metala. Da su građevine donje citadele bile uništene u potresu, pretpostavljamo na temelju šezdesetak pronađenih ljudskih kostura (u jednome se slučaju radi o majci i djetetu), te kosturima zaklanih ovaca prerezanih na pola (potres se dakle dogodio usred klanja ovaca).

Slika 9: Zapadni bastion sa sporednim ulazom u palaču kroz koji se nazire početak stepeništa (snimila H. Tomas, 2004).

Građevine oko citadele

Kao što je to bio slučaj s Mikenom, tako su se i oko tirintske citadele nalazile kuće i gospodarski objekti, tzv. **donji grad** koji se najprije iskopavao na prijelazu s 19. na 20. st., a zatim ponovno od 60tih godina 20. st. (Gercke & Hiesel 1971; Grossman & Schäfer 1971; sažeto u Papademetriou 2001: 51–53).

Spektakularnih grobnica, poput Atrejeve riznice ili grobnoga kruga A u Mikeni, u Tirintu nema (McDonald 1967: 72) pa je možda zato ovaj lokalitet izazvao mnogo manje skandala nego Mikena (vidi posljednje poglavlje). U neposrednoj blizini citadele otkrivene su dvije kružne grobnice – **tolosi** (Müller 1975). Jedan je od njih sačuvan u cijelosti (sl. 10), što je rijetkost, jer se kod većine od dvjestotinjak poznatih mikenskih tolosa kupola urušila. Promjer ovoga tolosa je 8,5 m, a prilazni hodnik (dromos) dug je 13 m. Iako je znatno manji od Atrejeve

riznice u Mikeni (čiji je promjer 14,5 m), taj kompletno sačuvan tirintski tolos svejedno je impresivan. Na žalost, njegova je unutrašnjost potpuno ispražnjena još u rimsko vrijeme kad je u tolos bila smještena preša za masline (Iakovidis 1985: 103). U tirintskim su tolosima bili pokopani najviši predstavnici grada, vjerojatno kralj i njegova obitelj. Ostatak stanovništva pokapao se u grobnim komorama na padinama brda Profitis Ilias oko kilometar i pol od citadele (Rudolph 1973).

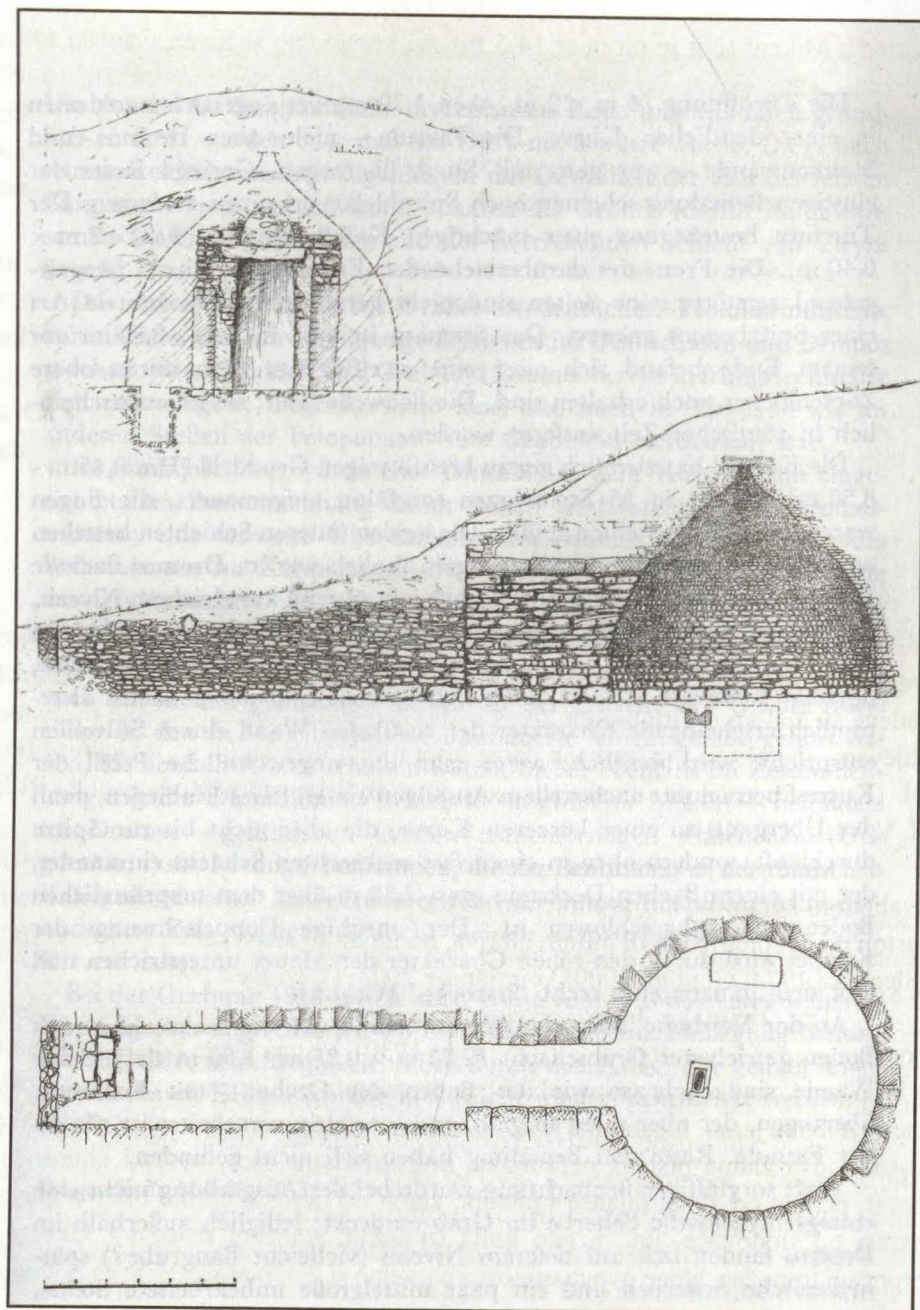
Oko 5 km istočno od citadele nalaze se ostaci **brane** sagrađene u kiklopskome stilu. Ona je preusmjeravala vodotok rijeke koja je u brončano doba plavila nizinu oko citadele. Moguće je da gradnja ove brane ima mitološku pozadinu u mitu o Heraklovu čišćenju Augijevih štala, navodno ih je očistio u svega jedan dan preusmjerivši tok rijeke tako da je prolazila odmah uz štale. Ova je brana tek jedan od divljenja vrijednih graditeljskih i 'inženjerskih' pothvata prapovijesnih stanovnika Grčke (Papademetriou 2001: 71).

Najpoznatiji nalazi iz Tirinta

Kao i svaka mikenska palača, tako je i ona u Tirintu bila ukrašena šarolikim **freskama**. Zapravo, neke od najljepših i najslavnijih fresaka mikenskoga svijeta nađene su upravo u Tirintu, npr. freska štitova u obliku osmice, freska luksuzno odjevene, dugokose i našmikane dame koja u ruci drži kutiju za toaletni pribor (sl. 11), freska kočijaša i freska pasa koji love divljega vepra (Rodewaldt 1912: pl. V, VIII, XII, XIII).

Mikenska je **keramika** općenito veoma fine izrade i Tirint ne zaostaje ni kvalitetom keramike niti profinjenim slikanim ukrasom. Taj se ukras uglavnom sastoji od geometrijskih ili biljnih motiva, no figuralni su prikazi također učestali (Slenczka 1974; Güntner 2000; Voigtländer 2003; Podzuweit 2007).

Tzv. **tirintsko blago** otkriveno je 1915. g. u jugoistočnome dijelu donjega grada (Arvanitopoulos 1915; Karo 1930). Većina blaga bila je naslagana u brončani kotao koji je zatim zaklopljen brončanim poklopcem i zakopan u oko metar duboku jamu. U samome je kotlu nađeno brončano oruđe i manje brončano posuđe, dva zlatna prstena pečatnjaka, komadi zlatne žice, hetitski cilindrični pečat, perlice od zlata, fajanse i jantara, zlatni privjesci u obliku bikove glave, ukrasi od slonovače, itd., a oko kotla su ležali brončani mačevi i luksuzan brončani tronožac. Noge ovoga tronošca navodno su godinama stršile na površini

Slika 10: Tirintski tolos (Jantzen 1975: sl. 16).

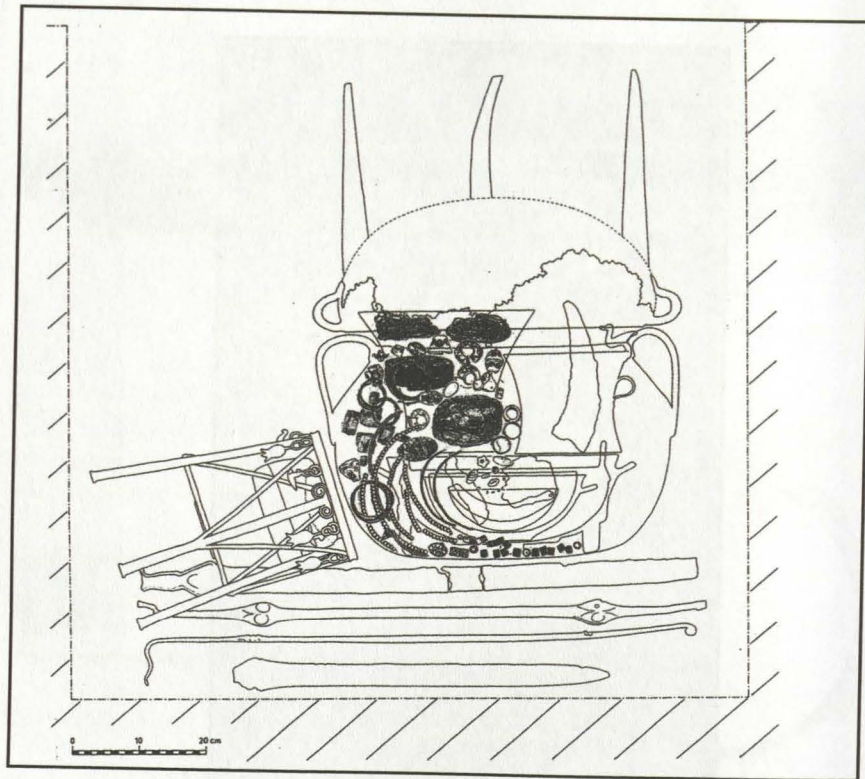
i seljaci su za njih običavali vezati magarce (Arvanitopoulos 1915: 208, n. 1). Dok većina arheologa misli da je ovo ostava dragocjenih predmeta koju je neki bogati stanovnik Tirinta sakrio u vrijeme opasnosti, nekolicina smatra da ovo nije izvorna ostava blaga, već privremeno sakriven, a kasnije zaboravljen, plijen pljačkaša grobova. Sumnjalo se čak u autentičnost pojedinih artefakata, ponajviše zlatnoga prstena pečatnjaka s minijturnim reljefnim ukrasom (popis svih relevantnih referenci u Maran 2006: 129–131). Blago je nađeno u sloju koji se datira neposredno nakon uništenja palače (dakle nakon 1200. g. pr. Kr.), no nije sigurno da postoji direktna veza između tog uništenja i potrebe da se blago sakrije u zemlju (*ibid.* 141). Neki su predmeti mnogo raniji od tog razdoblja i prenosili su se kroz generacije kao obiteljske dragocjenosti – *keimelia* – kakve nam se spominju i u Homera (npr. *Od.* 15. 99–104). Većina tirinskoga blaga

Slika 11: Freska tirintske dame (Rodenwaldt 1912: pl. VIII).

čuva se u Nacionalnom arheološkom muzeju u Ateni, a jedan je dio pohranjen u Njemačkom arheološkom institutu u Ateni.

U Tirintu je nađen tek malen broj **linear B tablica**, svega njih tridesetak (Godart & Olivier 1975; Godart 1988; Melena & Olivier 1991: 27–32). U usporedbi s oko tisuću tablica u Pilu i skoro četiri tisuće u Knosu, ovo je uistinu zanemariva brojka, ali svejedno bitna jer potvrđuje da je i ovaj mikenski centar imao razvijenu administraciju.

Slika 12: Rekonstrukcija tirinskoga blaga (Maran 2006: sl. 8.1).

Arheološki lokalitet bez skandala

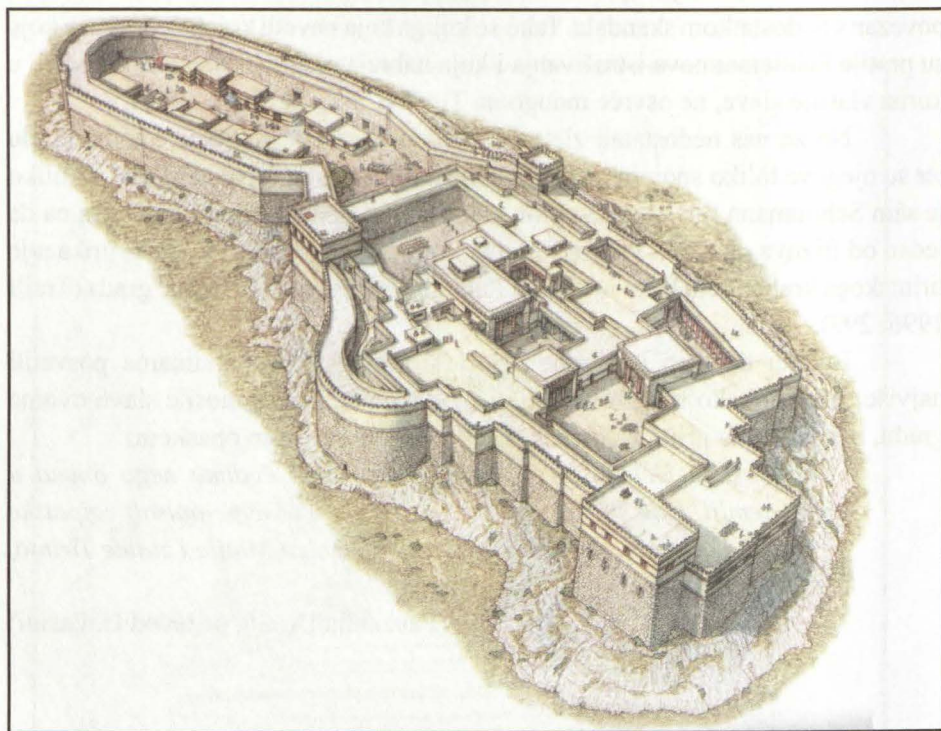
Iz prethodna dva prikaza homerskih gradova (Tomas 2008a; 2009) saznali smo da su istraživanja Knosa i Mikene bila popraćena brojnim skandalima. To se u Tirintu nije dogodilo mada je skandalozni Heinrich Schliemann i ovdje ostavio traga. Njegov predradnik u Tirintu bio je Spyros Demetriou, također njegov predradnik tijekom ranijih istraživanja Troje, a koji je navodno odigrao jednu od vodećih uloga u Schliemannovu otuđenju trojanskoga blaga (Traill 1996: 143). U Tirintu blago poput trojanskoga ili mikenskog nikad nije pronađeno, ono gore opisano tirintsko blago daleko je skromnije i otkriveno mnogo godina nakon Schliemanna. Možda je upravo nedostatak mnoštva zlata u Tirintu direktno povezan s nedostatkom skandala. Tako se knjiga koja navodi kojekakve bruke koje su pratile Schliemannova istraživanja i koja nabraja njegove 'obmane javnosti' u korist vlastite slave, ne osvrće mnogo na Tirint (Calder & Traill 1986).

No za nas nedostatak zlata ne znači nedostatak divljenja ovome gradu jer su njegove toliko spominjane zidine ujedno i njegovo najveće blago. A koliko je sâm Schliemann bio impresioniran tirintskim zidinama svjedoči i činjenica da jedan od frizova na kopiji grčkoga hrama koji resi njegov grob u Ateni, prikazuje tirinskoga kralja Preta kako nadgleda Kiklope dok mu podižu zidine grada (Traill 1996: 299).

Budući da smo u ovome opisu Tirinta njegovim zidinama posvetili najviše pažnje i kako su upravo one više od tri tisućljeća donosile slavu ovome gradu, završit ćemo prilog veoma prigodnom Puzanijevom opaskom:

„Osobitost je Helena da se više dive stranim čudima nego onima u svojoj zemlji. Dok su slavni povjesničari do u tančine opisali egipatske piramide, dotle nisu ni kratko spomenuli riznicu Minije i zidine Tirinta, iako ništa manje nisu vrijedne divljenja.“

(Puzanija IX, 36, prijevod U. Pasini)

Slika 13: Rekonstrukcija Tirinta (Fields 2004: 34).

Bibliografija

- Aravanitopoulos 1915 A. S. Aravanitopoulos, „Anaskafai kai ereunai en Tirynthi“, *Praktika tis Archeologikis eterias* 1915, 201–236.
- Calder & Traill 1986 W. M. Calder III & D. A. Traill, *Myth, Scandal and History. The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary*, Detroit.
- Clarke 1814 E. D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, vol. 2/2, London.
- Cockerell 1903 C. R. Cockerell, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810–1817. The Journal of C. R. Cockerell Edited by his Son S. P. Cockerell*, New York – Bombay.
- Dodwell 1819 E. Dodwell, *A Classical and Topographical Tour through Greece during the Years 1801, 1805 and 1806*, London.
- Dodwell 1834 E. Dodwell, *Views and Descriptions of Cyclopien or Pelasgic Remains in Greece and Italy*, London.
- Fields 2004 N. Fields, *Mycenaean Citadels c. 1350 – 1200 BC*, Oxford.
- Fitton 1995 J. L. Fitton, *The Discovery of the Greek Bronze Age*, London.
- Frickenhaus 1912 A. Frickenhaus, „Die Thera von Tiryns“, u *Tiryns I. Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Deutsches Archaeologisches Instituts*, Atena, 2–46.
- Gell 1810 W. Gell, *The Itinerary of Greece with a Comentary on Pausanius and Strabo and an Account of the Monuments of Antiquity at Present Existing in Nemeia*, London.

- Gercke & Hiesel 1971 P. Gercke & G. Hiesel, „Grabungen in der Unterstadt von Tiryns von 1899 bis 1929“, u *Tiryns V. Forschungen und Berichte*, Atena, 1–19.
- Godart 1988 L. Godart, „Autour des textes en linéaire B de Tirynthe. Ausgrabungen in Tiryns 1982/83“, *Archäologischer Anzeiger* 1988, 245–251.
- Godart & Olivier 1975 L. Godart & J.-P. Olivier, „Nouveaux textes en linéaire B de Tirynthe“, u *Tiryns VIII. Forschungen und Berichte*, Atena, 37–53.
- Graves 1992 R. Graves, *The Greek Myths*, London.
- Grossmann & Schäfer 1971 P. Grossmann & J. Schäfer, „Tiryns: Unterburg, Grabungen 1965“, u *Tiryns V. Forschungen und Berichte*, Atena, 41–75.
- Güntner 2000 W. Güntner, *Figürlich bemalte mykenische Keramik aus Tiryns (Tiryns XII. Forschungen und Berichte)*, Atena.
- Hutton 2005 W. Hutton, *Describing Greece. Landscape and Literature in the Periëgesis of Pausanias*, Cambridge.
- Iakovidis 1983 S. E. Iakovidis, *Late Helladic Citadels on Mainland Greece*, Leiden.
- Iakovidis 1985 S. E. Iakovidis, *Mycenae – Epidaurus – Argos – Tiryns – Nauplion*, Atena.
- Jantzen 1975 U. Jantzen, *Führer durch Tiryns*, Atena.
- Karo 1930 G. Karo, „Schatz von Tiryns“, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 55, 119–140.
- Kilian 1990 K. Kilian, „Tiryns“, u K. Demakopoulou (ur.), *Troy, Mycenae, Tiryns, Orchomenos. Heinrich Schliemann: The 100th Anniversary of his Death*; Athens, 122–129.

- Leake 1830 W. M. Leake, *Travels in the Morea*, London (republicirano 1968, Amsterdam).
- Maran 2006 J. Maran, „Coming to terms with the past: ideology and power in Late Helladic IIIC“, u S. Deger-Jalkotzy i I. S. Lemos (ur.), *Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer (Edinburgh Leventis Studies 3)*, Edinburgh, 123–150.
- McDonald 1967 W. A. McDonald, *The Discovery of Homeric Greece*, London.
- Melena & Olivier 1991 J. L. Melena & J.-P. Olivier, *Tithemy. The Tablets and Nodules in Linear B from Tiryns, Thebes and Mycenae (Supplement to Minos 12)*, Salamanca.
- Montelius 1928 O. Montelius, *La Grèce préclassique*, Stockholm.
- Mure 1842 W. Mure, *Journal of a Tour in Greece and the Ionian Islands*, Edinburgh – London.
- Mühlenbruch 2008 T. Mühlenbruch, *Heinrich Schliemann : ein Itinerar*, Marburg.
- Müller 1930 K. Müller, *Die Architektur der Burg und des Palastes (Tiryns II. Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts)*, Atena.
- Müller 1975 K. Müller, „Das Kuppelgrab von Tiryns“, u *Tiryns VIII. Forschungen und Berichte*, Atena, 1–6.
- Papademetriou 2001 A. Papademetriou, *Tiryns. A Guide to its History and Archaeology*, Atena.
- Podzuweit 2007 C. Podzuweit, *Studien zur spätmykenischen Keramik (Tiryns XIV. Forschungen und Berichte)*, Atena.
- Polychronopoulou 1999 O. Polychronopoulou, *Archéologues sur les pas d'Homère*, Atena.

TEME	Helena Tomas
Rodenwaldt 1912	G. Rodenwaldt, <i>Die Fresken des Palastes (Tiryns II. Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Deutschen Archaeologischen Instituts)</i> , Atena.
Rudolph 1973	W. Rudolph, „Die Nekropole am Prophitis Elias bei Tiryns“, u <i>Tiryns VI. Forschungen und Berichte</i> , Atena, 23–126.
Schliemann 1869	H. Schliemann, <i>Ithaque, le Péloponnèse, Troie</i> , Paris.
Schliemann 1886	H. Schliemann, <i>Tiryns. The Prehistoric Palace of the Kings of Tiryns. The Results of the Latest Excavations</i> , London.
Schuchhardt 1891	C. Schuchhardt, <i>Schliemann's Excavations. An Archaeological and Historical Study</i> , London – New York.
Scoufopoulos 1971	N. Scoufopoulos, <i>Mycenaean Citadels (Studies in Mediterranean Archaeology XXII)</i> , Göteborg.
Slenczka 1974	E. Slenczka, <i>Figürlich Bemalte mykenische Keramik aus Tiryns (Tiryns VII. Forschungen und Berichte)</i> , Atena.
Tomas 2008	H. Tomas, “O Kiklopima i kiklopskoj gradnji”, u H. Tomas (ur.), <i>Signa et Litterae II: Mythos – cultus – imagines deorum</i> , Zagreb, 55–82.
Tomas 2008a	H. Tomas, “Otkriće Knosa: ‘Knossos je velik grad, u njemu je kraljevao Minos’”, <i>Latina & Graeca</i> n.s. 13, Zagreb, 33–49.
Tomas 2009	H. Tomas, “Otkriće Mikene”, <i>Latina & Graeca</i> n.s. 15, Zagreb, 23–44.
Traill 1996	D. Traill, <i>Schliemann of Troy. Treasure and Deceit</i> , London.

TIRINT	TEME
Tsountas & Irving Manatt 1897	Ch. Tsountas & J. Irving Manatt, <i>The Mycenaean Age. A Study of the Monuments and Culture of Pre-Homeric Greece</i> , London.
Voigtländer 1973	W. Voigtländer, “Zur Chronologie der spätmykenischen Burgen in Tiryns”, u <i>Tiryns IV. Forschungen und Berichte</i> , Mainz am Rhein, 1973, 241–266.
Voigtländer 2003	W. Voigtländer, <i>Die Palastkeramik (Tiryns X. Forschungen und Berichte)</i> , Atena.